

Қазақстан Республикасы ХВҚ миссиясының қорытынды мәлімдемесі

2010 жылғы 9 желтоқсан

2010 жылғы 1 – 9 желтоқсан аралығында Астана және Алматыда IV бапқа сәйкес 2010 жылдың шілдесіндегі консультациялар аяқталғаннан кейінгі экономикадағы және қаржы секторындағы ахуалға талдау жасау және экономикалық перспективаларды талқылау үшін Ана Люсия Коронельдің басқаруымен Халықаралық Валюта Қорының (ХВҚ) миссиясы болды. Миссия бұл мәселелердің үкімет өкілдерімен, заң шығару органдарымен және Ұлттық Банкпен, сондай-ақ халықаралық ұйымдармен, банк қоғамдастығымен және іскерлік ортамен талқылаудың ашықтығын жоғары бағалайды. Сапар аяқталғаннан кейін Коронель ханым мынадай мәлімдеме жасады:

«Қазақстан экономикасы, сол сияқты ғаламдық экономика да жақсара бастады, алайда қалыпқа келуді тұрақты ету үшін бұдан да күштірек негізді қамтамасыз ету қажет. Мемлекеттік сектордың қолдауы және әлемдік шикізат нарықтарындағы қолайлы ахуалдың арқасында нақты көрсетуде ЖІӨ өсуінің қалпына келуі жалғасты; ХВҚ қызметкерлерінің есебі бойынша 2010 жылы ол 5½ пайызды құрайды. Экономикалық өсуді қамтамасыз етуде мұнай және пайдалы қазбалармен байланысты салалар, көлік және байланысты қоса алғанда олармен аралас қызмет көрсету секторлары жетекші рөл атқаратын болады. Дағдарысқа байланысты төмендеуден кейінгі ең алдымен тұтынудың өсуін көрсететін бөлшек сауда саласының айтарлықтай жақсаруы экономиканың қайта қалпына келуіне ықпал ететін болады; соған қарамастан құрылыстағы және жылжымайтын мүлік саласындағы белсенділік төмен күйінде қалады. ХВҚ қызметкерлерінің есебі бойынша 2011 жылы экономиканың өсуі шамамен 5 пайызды құрайды және бұрынғысынша негізінен мұнай және пайдалы қазбаларды өндірумен байланысты болады, ал банк және корпоративтік секторда сақталатын қиындықтар ішкі сұраныстың қайта қалпына келу мүмкіндігін одан әрі шектейтін болады.

Осылайша, экономиканы әртараптандыруды ынталандыру және тиімді қаржы делдалдығын дамыту арқылы ішкі сұранысты қайта қалпына келтіру қажет. Табиғи байлықтардың ішкі экономика мен қаржы жүйесін дамыту үшін тірек болуы тиіс. Ресми органдар 2020 жылға дейінгі даму бағдарламасын іске асыруға кірісті, ол өндіруші, сондай-ақ кіші және орта кәсіпорындардың ЖІӨ-дегі үлесін арттыруды, ауыл шаруашылығындағы еңбек өнімділігін көтеруді, денсаулық сақтау және білім беру салаларында реформалар жүргізуді көздейді. Бұл талпыныстар экономика үшін орта мерзімді перспективада, әсіресе іскерлік органы одан әрі жақсарту, бәсекелестікті дамыту, еңбек өнімділігін және басқарудың тиімділігін арттыру үшін онымен бірге құрылымдық реформалар қатар жүрген жағдайда пайдалы болуы мүмкін. Жеткілікті деңгейдегі капиталдандыруы бар тұрақты, жақсы реттелетін қаржы жүйесін құрудың маңызы жоғары, ол Даму бағдарламасы шеңберінде ресурстарды тиімді бөлуді қамтамасыз ету, сыртқы сенімді нығайту және экономиканы әртараптандыруды тұрақтандыру үшін қажет.

Дағдарыстың күрделі кезеңі аяқталды, алайда банк және корпоративтік секторлар толығымен қалпына келген жоқ, олардың қалпына келуі басты басымдық болып табылады. Банк өтімділігі көлемінің жоғары болуына және депозиттердің аздап өсуіне (теңгемен депозиттердің өсуіне) қарамастан қызмет көрсетілмейтін кредиттер (ҚКК) көлемінің жоғары болуы банктердің капиталы үшін тұрақты тәуекел факторын жасап отыр. Проблемалы несиелер бойынша ықтимал шығындарды жабуға арналған резервтердің жиынтық көлемі төмендеуде және оның жоғары деңгейде қалып отырғанына қарамастан қайта құрылымданған кредиттердің қайтарылуына күмәннің болуы теріс ықпал етуі мүмкін. Қаржыландыру көздерінің сенімділігіне, ықтимал шығындарды өтеуге

арналған резервтерді құруға қажеттілікке қатысты белгісіздік және реттеуді қатаңдату жөніндегі күтілетін шаралардың салдарлары банктердің көбірек резервтер құруына және кредиттік белсенділіктерін шектеуіне әкеп соқтырады. Мұндай жағдайларда мұнайға жатпайтын корпоративтік секторда дағдарыс алдында алынған ауқымды несиелер салдарынан заем қаражаты үлесінің жоғары болуы сақталады, бұл әлеуетті заемшылар тізімін одан әрі шектеп, ҚКК реттеу үшін кедергілер туғызуы мүмкін. Осылайша мұнайға жатпайтын секторды қалпына келтіру және ҚКК реттеу үшін банктер мен кәсіпорындар балансының жай-күйін жақсартуға қатысты мемлекеттің әбден келісілген саясаты қажет, ол кредиттеу желілерінің ашылуына әкеп соғады.

Мемлекеттің жетекші рөлі жағдайындағы үйлесімді және ашық стратегия шеңберінде банктер мен кәсіпорындар өздерінің қаржылық тұрақтылығын қалпына келтіруге арналған жұмыстарын жандандыруы қажет. Экономиканың белгілі бір секторларына жеңілдікпен кредит беру арқылы ҚКК проблемасын шешуге қатысты қазіргі уақытта пайдаланылып жатқан сегменттеу тәсілі қиындықтарды жеңу үшін тиімсіз екендігін көрсетті және ол нарықта қайшылықтардың туындауына әкеп соғуы мүмкін. Квазимемлекеттік кәсіпорындарды қоса алғанда, банк секторының да, сол сияқты корпоративтік сектордың да тұрақтылығын қамтамасыз ететін шаралардың көмегімен қызмет көрсетілмейтін кредиттерді қайта құрылымдауды жүзеге асыру жөніндегі талпыныстарды жандандыру қажет. Бұл шаралар мыналардан тұрады:

- *Банктердің капиталға деген сұранысын бағалау және ҚКК ашық реттеу.* Қаржылық қадағалау агенттігі (ҚҚА) іске асырған нормативтік және қадағалаушылық жетілдіруді жүйелік банктер активтерінің сапасын перспективалы диагностикалық бағалаумен толықтыру қажет. Қажет болған жағдайда жаңа капитал тарту жөнінде жедел шаралар қабылдау қажет, ең дұрысы оны жұмыс істеп жатқан акционерлердің және басқа да мемлекеттік емес инвесторлардың есебінен тарту қажет, сондай-ақ мемлекет қаражатын пайдалануды көздейтін резервтік жоспарлар да болуы тиіс. ҚКК реттеуге ықпал ету жөнінде банктер іске асырып жатқан іс-шараларға проблемалы активтерді басқарудың ірілендірілген деңгейдегі орталықтандырылған тетігінің көмегімен қолдау көрсету қажет. Мұны корпоративтік секторды қайта құрылымдауды бастағанға дейін істеу қажет, себебі жұмыс істеуге қабілетті банктердің қажетті капиталы және корпоративтік секторды қайта құрылымдауға қатысу үшін ынтасы болуы қажет.
- *Мұнайға жатпайтын корпоративтік сектордағы заем қаражатының үлесін қысқартудың реттелген және ашық үдерісіне көмектесу.* Корпоративтік сектордағы ауыртпалықтар мен банк секторындағы қиындықтар арасындағы тығыз өзара байланысты ескерсек, оны кешенді түрде шешудің қажеттігі туындап отыр. Занды тұлғалардан алынған заем қаражатының үлесін табысты қысқарту және стратегиялық инвесторлар тарапынан капитал тарту үшін заңды реформа және басқару тетіктерінің реформасы, сондай-ақ банк жүйесіндегі реттеудің мерзімдері мен мазмұны жөнінде келісу қажет. Сегменттеу тәсілінен, оның ішінде жекелеген мемлекеттік емес құрылымдардың акционерлік капиталындағы үлестерді мемлекеттің сатып алуы түріндегі тәсілдің орнына ашық және кешенді стратегиялар қолдану қажет.
- *Заңның кемшіліктерін жою.* Қаржы және корпоративтік секторлардағы реттеу банкроттық, кепілдік қамтамасыз етуді өндіріп алу және төлем қабілетсіздігі режимдерін нығайту, сондай-ақ салық кодексін реформалау жөніндегі талпыныстарға қолдау көрсету қажет. Соған байланысты жұмыс істемейтін активтерді есепке алу және есептен шығару жөнінде істеліп жатқан жұмыстар

көңілге қонады. Бұл бағытта жүргізіліп жатқан табысты жұмыс банктердің ірі акционерлері арасындағы ашықтықты көтеру жөнінде жақында іске асырылған іс-шараларды толықтырады, бұл іскерлік ортаның жақсаруына әкеп соғады.

Түрлі ресми органдардың қызметін үйлестіру. Баланстармен болып отырған проблемаларды реттеу мәселелерінде ресми органдар (мүмкін Қаржылық тұрақтылық кеңесі арқылы) қызметін үйлестіру қажет. Соған байланысты ҚҚА бір мезгілде қаржы жүйесінің қолайлылығының кредиттеудің өсуін қалпына келтіруден басым болуын қамтамасыз ете отырып, реттеуді қатаңдату мен банктерді, корпорацияларды қалпына келтіруге қолдау көрсету арасындағы теңгерімді табу қажет.

Ақша-кредит саясатының адаптивті сипатының сақталуына қарамастан инфляцияны мұқият қадағалау қажет. Экспорттық емес саладағы қалыпты қалпына келу көрсеткіші 6-8 пайыз шегінде белгіленген дәліздің жоғарғы мәніне жақындағанмен инфляцияны салыстырмалы түрде ұстап тұруға ықпал етті. Азық-түлік бағасының және жоспарланып отырған мемлекеттік шығыстардың өсуімен бірге болатын тәуекелді ескерсек, инфляцияны қадағалау, нақты пайыздық ставкаларды оң мәнде сақтау, сондай-ақ баға белгілеудің әкімшілік әдістерінен біртіндеп бас тарту қажет. Қаржы секторындағы, экономикадағы жағдайдың жақсарғанын назарға алсақ, айырбастау бағамының ұлғайтылған икемділігі және орталық банктің тарапынан аз араласудан пайда болуы мүмкін, бұл экономиканың сыртқы күйзелістерге жауап беру қабілетін нығайтып, ақша-кредит саясатының тиімділігін арттырады.

Қазақстанның сыртқы экономикалық саладағы күшті ұстанымы сақталады, ал ресми органдардың шет елден келетін қаражаттың ұлғаюын реттеуге дайындалғаны жөн. Шикізат тауарлары экспортының өсуі есебінен ағымдағы операциялардың сыртқы шотының сальдосы қайтадан оң болып қалыптасты, бұл ретте халықаралық резервтер мен мұнай қоры активтерінің көлемі ұлғаяда. Мұнай саласына тартылатын тікелей шетелдік инвесторлардың және сыртқы қаражат көздерінің есебінен, оның ішінде жоспарланған даму жобаларын іске асыру кезінде жеке-мемлекеттік әріптестікті кеңірек пайдалану есебінен капитал ағынына қолдау көрсетілетін болады. Мол халықаралық өтімділікті ескере отырып, ақша-кредит айналысын реттеу және қадағалау органдары қысқа мерзімді қаражат ағынының қайта қалпына келу ықтималдығы жағдайындағы жұмысқа дайын болуы тиіс.

Ресми органдар орта мерзімді перспективада бюджетті негіздей отырып шоғырландырады; бұл ретте мемлекет шығыстарының тиімділігін қамтамасыз ету қажет. Фискалды саясат бұрынғысынша экономиканы қайта қалпына келтіруге қолдау жасауға бағытталады. Сонымен қатар 2008-2009 жылдарда іске асырылған дағдарысқа қарсы іс-шаралардың бір реттік шаралар болғандығын ескерсек, 2010 жылы фискалды саясаттың жалпы қатаңдағаны байқалады; бұл ретте мұнайдан түскен кірістердің үлесі ұлғаяды, олар жинақталуда. Алайда, 2011 жылға арналған бюджетте бюджет саласындағы жалақыны және әлеуметтік шығыстарды одан әрі көтеру көзделген. Бас тартуға болмайтын көрсетілген шығыстарды экономиканың мұнайға жатпайтын саласына түсетін салық ауыртпалығының шектен тыс ұлғаюынан сақтау қажеттігін ескере отырып мұқият салмақтау қажет. Бұдан басқа шартты бюджеттік тәуекелдерді, оның ішінде квазимемлекеттік құрылымдар берешегінің ұлғаюымен байланысты тәуекелдерді мұқият бақылап, оларды фискалды тұрақтылықты бағалаудың кешенді тәсілі шеңберінде ескеру қажет».